

Manuel Castells, *Advanced Introduction to Digital Society*,
Massachusetts: Edward Elgar Publishing, 2024, 152 s.

Değerlendiren: Beril Özer

Edward Elgar Publishing, 2024 yılında Manuel Castells tarafından yazılan “*Advanced Introduction to Digital Society*” adlı kitabı yayımladı. Eserin adını “*Dijital Topluma İleri Düzey Bir Giriş*” olarak çevirmek mümkündür. Eserin ana dili İngilizce’dir. Eser 11 bölümden oluşmaktadır ve Türkçe baskısı bulunmamaktadır.

Manuel Castells, 1942 yılında İspanya’da doğmuş bir sosyolog ve iletişim teorisyenidir. Dijital çağ ve ağ toplumu üzerine yaptığı çalışmalarla tanınır. Özellikle “Ağ Toplumu Kuramı” (Network Society Theory) ile bilgi toplumunun dönüşümünü ve küreselleşme sürecinde teknolojinin, ekonominin ve toplumun etkileşimini incelemiştir.

“Giriş: Dijital Bir Toplum” başlıklı birinci bölüm, dijitalleşmenin toplumsal örgütlenme biçimleri üzerindeki etkilerini ele almaktadır. Bilginin dijitalleşmesi, iletişim teknolojilerinin yayılmasıyla hızlanmış, ancak veri akışlarının büyük şirketlerin kontrolüne girmesiyle merkezileşme ve ekonomik tekelleşme sorunları doğmuştur. Bulut bilişim, yapay zekâ ve yeni bağlantı teknolojileri veri işleme kapasitesini artırarak büyük teknoloji şirketlerinin gücünü pekiştirmiştir. Yapay zekâ gelişmeleri, akademik araştırmaların özel sektör karşısında gerilemesine yol açmaktadır. 5G ve 6G bağlantıları veri erişimini artırırken, kuantum bilişim bilgi işlem süreçlerini daha

Dr., Bağımsız Araştırmacı, ozerozerberil@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5638-2181>

DOI: 10.12658/D0412
insan & toplum, 2026;
insanvetoplum.org

ileriye taşımaktadır. Bu dönüşüm, iş gücünü etkileyerek bazı meslekleri otomasyona bırakabilir. Dijitalleşmenin sonuçları, teknolojik ilerlemeler kadar, devletlerin ve şirketlerin bu süreci nasıl yönettiğine bağlıdır. Bölümde bilgi tekelleri ve büyük veri şirketlerinin güç yoğunlaşması eleştirilirken, dijitalleşmenin ekonomik ve siyasal etkileri tartışılmaktadır fakat dijitalleşmenin bireyler üzerindeki psikolojik ve kültürel etkileri, dijital eşitsizlikler ve dijitalleşmenin gelişmekte olan ülkeler üzerindeki etkileri yeterince detaylandırılmamıştır. Dijital iletişimin dönüşümü, iletişim teknolojilerinin evrimi ve toplumsal bağlara etkisi bir diğer önemli konudur. Kitle iletişiminden kitle-öz iletişimine geçiş, bireyleri içerik üreticisi hâline getirmiş, ancak bu süreç büyük teknoloji şirketlerinin kontrolü altına girmiştir. Sosyal medyanın yükselişi etkileşimi artırırken, yankı odaları politik kutuplaşmayı derinleştirmektedir. Dijital iletişim, ekonomi, siyaset ve bireysel ilişkilerde belirleyici bir güç hâline gelmiş, sosyal medya şirketleri içerik üreticilerinin verilerini kullanarak küresel ekonomi üzerinde hâkimiyet kurmuştur. Sahte haberler ve yanlış bilgi yayılımı, toplumsal güveni tehdit eden önemli riskler arasındadır. Dijital medya bireysel özerkliği artırsa da büyük şirketlerin denetimine girmektedir. Bölüm, dijital çağın toplumsal etkilerini kapsamlı bir şekilde ele alsa da psikolojik ve kültürel boyutlar ile algoritmaların bireyler üzerindeki etkisi daha detaylı incelenebilirdi.

Kitapta bilginin merkezileşmesi ve gözetim teknolojilerinin dijital çağda kontrol mekanizması hâline gelişi ele alınmaktadır. Bilgi kapitalizmi, bireylerin çevrim içi faaliyetlerini izleyerek veri ticarileştiren yeni bir ekonomi yaratmıştır. Büyük teknoloji şirketleri ve devletler, büyük ölçekli gözetim sistemleriyle bireyler üzerinde benzeri görülmemiş bir denetim kapasitesi kazanmıştır. Devletler ve kurumsal veri tekelleri iş birliği yaparak mahremiyet tehditlerini artırmaktadır. Küresel istihbarat ağları, bireylerin dijital izlerini takip ederek bu verileri siyasi stratejilerde kullanmaktadır. Google, Meta ve TikTok gibi şirketler, kullanıcı verilerini işleyerek hedeflenmiş reklamcılık sistemleri geliştirmiştir. Pegasus casus yazılımı, yüz tanıma ve akıllı şehir uygulamaları bireyleri geniş çapta izlemeyi mümkün kılmaktadır. Yazar, gözetim kapitalizminin ekonomi, siyaset ve teknoloji üzerindeki etkisini ele alırken mahremiyet savunusuna yönelik hukuki ve teknolojik direniş mekanizmalarına da değinmektedir. Ancak devletlerin gözetim politikalarına dair çözüm önerileri eksik kalmıştır. Bu eksikliğin en çok hissedildiği alanlardan biri, dijitalleşmenin finansal piyasalarda yarattığı dönüşümdür. Finansal piyasaların dijitalleşmesi ve yeni teknolojilerin sermaye hareketleri üzerindeki etkisi bölümde kapsamlı biçimde ele alınmaktadır. Türev ürünler, algoritmik ticaret ve kripto paralar gibi yenilikçi araçlar, geleneksel finansal yapıları aşındırarak piyasa dinamiklerini köklü biçimde dönüştürmüştür. Başlangıçta risk yönetimi amacıyla geliştirilen türev ürünler ise zamanla spekülasyon amaçlarıyla kullanılmaya başlanmış ve bu durum finansal krizleri tetikleyen unsurlardan

biri hâline gelmiştir. 2008 finansal krizinde türev piyasalardaki denetimsizlik büyük kuruluşların çöküşüne yol açmış ve devlet müdahalesini gerektirmiştir. Dijitalleşme, krizlerin yayılma hızını artırırken, algoritmik ticaret piyasaların insan müdahalesinden bağımsız hâle gelmesini sağlamıştır. Kripto paralar ve blockchain teknolojisi finans sektöründe devrim yaratmış, merkeziyetsiz finans fikrini öne çıkarmıştır. Ancak kripto varlıklar, finansal bağımsızlığı artırırken yüksek spekülasyona da açıktır. Bölüm, finansal spekülasyon, merkeziyetsizleşme ve düzenleyici müdahaleler arasındaki gerilimleri tartışmakta, ancak dijital finansın sosyo-ekonomik etkilerine ve finansal eşitsizlik konularına daha fazla vurgu yapılabildi.

Dijitalleşmeyle tele-çalışma yaygınlaşsa da kentleşme yavaşlamamış, aksine metropollerin önemi artmıştır. Büyük şehirler, inovasyon ve finans merkezleri olarak küresel ekonomide kilit rollerini sürdürmektedir. Covid-19 pandemisi, çalışma kültüründe hibrit modele geçiş hızlandırmış, büyük şehirlerden banliyölere göç hareketini başlatmıştır. Ancak bu göç şehirleri küçültmek yerine genişletmiştir. Dijital göçebelik, teknoloji sayesinde mekânsal bağımsızlık kazanan yeni bir profesyonel sınıf yaratmış olsa da hâlâ sınırlı bir kitle tarafından benimsenmektedir. Uzaktan çalışmanın şehirler üzerindeki etkileri bölgesel farklılıklar göstermektedir. Yazar, uzaktan çalışmanın şehirleşmeye etkisini küresel ölçekte ele alarak dijital çağda metropollerin dönüşümünü analiz etmektedir. Ancak iş-yaşam dengesi, psikolojik etkiler ve toplumsal eşitsizlik boyutları daha ayrıntılı incelenebilirdi. Günümüzde teknolojik dönüşümün en yoğun hissedildiği alanlardan birisi eğitimidir. Eğitim süreçlerinin dijitalleşmesi ve yapay zekâ, öğrenme üzerindeki yeni etkiler doğurmuştur. Öğrenme süreci tarih boyunca sosyal bağlamlar içinde şekillenirken, bilgisayarların eğitime entegrasyonu beklenen pedagojik faydaları tam olarak sağlamamıştır. OECD araştırmaları, öğretmen kalitesinin akademik başarıda teknolojiden daha belirleyici olduğunu göstermektedir. Finlandiya öğretmen eğitimine yatırım yaparken, İsveç bazı dijital araçları sınırlandırarak geleneksel materyallere geri dönmüştür. Covid-19 pandemisi uzaktan eğitimi yaygınlaştırmış, ancak altyapı eksiklikleri ve kalite sorunları eşitsizlikleri artırmıştır. Yapay zekâ destekli araçlar, ChatGPT ve sanal öğrenme platformları bilgiye erişimi kolaylaştırsa da akademik dürüstlük ve etik sorunları gündeme getirmiştir. Yazar, bu bölümde farklı eğitim modellerini karşılaştırarak yapay zekâ ve uzaktan eğitimin pedagojik etkilerini tartışmaktadır fakat yapay zekânın bilişsel etkileri ve dijital eğitimin yarattığı eşitsizlikleri yeterince açıklamamıştır.

Dijitalleşmenin küresel ölçekte eşit dağılmaması ve ekonomik, coğrafi, toplumsal ve kültürel uçurumlar yaratması kitabın önemli bir tartışma konusudur. Birleşmiş Milletler'in 2030 Gündemi, internet erişimini yalnızca yaygınlaştırmayı değil, eşit ve anlamlı hâle getirmeyi hedeflemektedir. Ancak gelir farklılıkları, kentsel-kırsal

ayrımı, cinsiyet ve yaş temelli eşitsizlikler devam etmektedir. Yüksek gelirli ülkelerde internet erişimi yaygınken, düşük gelirli ülkelerde ciddi erişim sorunları vardır. Kentsel alanlarda geniş bant altyapısı gelişmişken, kırsal bölgeler dijital erişimde geride kalmaktadır. Cinsiyet temelli uçurum, kadınların teknolojiye erişimi ve sektördeki temsili konusunda belirgindir. Yaşlı bireyler teknolojiye adapte olmakta zorlanarak sosyal ve ekonomik hayata katılımında dezavantaj yaşamaktadır. Sınıfsal ve etnik farklılıklar, dijital erişimi belirleyen faktörler arasındadır. Dil bariyerleri de bilgiye erişimde önemli bir engeldir. Bu bölümde dijital uçurumlar kapsamlı bir şekilde ele alınmış ancak dijital becerileri geliştirme ve dil bariyerlerini aşma stratejilerine yeterince değinilmemiştir. Dijital çağda toplumsal hareketler de bir dönüşüm geçirmiştir. Ağ bağlantılı hareketlerin sosyal medya, dijital platformlar ve mobil teknolojiler aracılığıyla yeni bir çehre kazanmıştır. Arap Baharı, Gezi Parkı, End SARS ve Mahsa Amini protestoları gibi örnekler, liderlikten bağımsız, esnek ve hızlı yayılabilen bu yatay örgütlenme biçimlerini temsil etmektedir. Dijital medya, hareketlerin koordinasyonunu ve yayılmasını kolaylaştırırken, dezenformasyon, sansür ve devlet gözetimi gibi risklerle karşı karşıya bırakmaktadır. Bu hareketler, sosyal medya ile fiziksel mekânların iç içe geçmesi, hiyerarşik liderlikten ziyade organik ağ yapılarıyla dirençli, yayılmacı formlara dönüşmesi gibi özellikler taşımaktadır. Siyasal sonuçları değişkenlik gösteren bu hareketler, bazı durumlarda rejim değişikliklerine yol açarken, bazılarında baskı altında başarısızlığa uğramıştır. Bölümde dijital aktivizmin dinamiklerini detaylı şekilde ele alınmış fakat devlet kontrolü stratejilere ve algoritmaların etkisine yeterince değinilmemiştir.

Sosyal medya, kullanıcıları benzer görüşteki içeriklerle karşılaştıran algoritmalar sayesinde yankı odaları (echo chambers) oluşturur. Bu durum, farklı görüşlere maruz kalmayı azaltır, doğrulama yanlılığını pekiştirir ve karşıt görüşlere yönelik öfke ya da düşmanlığı artırarak toplumsal/siyasal kutuplaşmayı derinleştirir. Sosyal medyanın hızlı ve etkileşimli yapısı, geleneksel medyayı da dijital platformlara adapte olmaya zorlamış; haber üretimi hızlanmış, tıklanma odaklı içerikler öne çıkmış ve gazetecilik ilkelerinde yüzeyselleşme gözlenmiştir. Ayrıca geleneksel medya da sosyal medya gündemini takip eder hâle gelmiştir. Sosyal medyanın yükselişi, merkezi otoritelerin rolünü zayıflatarak bireylerin doğrudan bilgiye ulaşmasını sağlamış, ancak yanlış bilgi ve dezenformasyon riskini artırmıştır. Yankı odaları ve algoritmalar, bireyleri kendi görüşlerini destekleyen içeriklere yönlendirerek toplumdaki ayrışmayı derinleştirmektedir. Sosyal medya bağımlılığı ve viral içerikler, siyasal radikalleşmeyi teşvik etmekte, botlar ve yapay propaganda mekanizmaları kamuoyunu manipüle etmektedir. Bölüm, sosyal medyanın kutuplaşma üzerindeki etkisini tarihsel ve güncel örneklerle ele alarak kapsamlı bir analiz sunmaktadır. Sosyal medya şirketlerinin kâr

odaklı algoritmalarının kutuplaşmayı artırdığı vurgulanmıştır. Ancak, sosyal medyanın kutuplaşmayı azaltabilecek yönleri de vardır. Dijital okuryazarlık ve sosyal medya politikalarına dair çözüm önerileriyle kutuplaşmaya yönelik çözümler üretilebilir. Yazar bunlar üzerinde yeterince durmamıştır.

“Dijital Makineler Çağında Savaş ve Barış” onuncu bölümde, dijital teknolojilerin savaşın doğasını nasıl dönüştürdüğü ele alınmaktadır. Yapay zekâ, dronlar, siber savaş ve kuantum bilişim, modern savaş stratejilerini köklü şekilde değiştirmiştir. Otonom savaş sistemleri, insan müdahalesine gerek duymadan hedef belirleyebilirken, siber savaş kritik altyapılara yönelik saldırılarla ulusal güvenliği tehdit etmektedir. Dron teknolojileri insan kaybını en aza indirirken, bilgi savaşı ve dezenformasyon kampanyaları halkın algısını manipüle etmektedir. Ukrayna-Rusya Savaşı, dijital savaş tekniklerinin büyük ölçekte kullanımını göstermiş, Starlink uydu sistemleri ve askeri dronlar savaş alanında belirleyici olmuştur. Bölüm, modern savaşların dijitalleşmesini kapsamlı şekilde ele alırken, uluslararası savaş hukuku ve otonom silahların etik boyutlarına daha fazla yer verilebilirdi. Dijital savaşın sivil ve insan hakları üzerindeki etkileri daha derinlemesine incelenmeliydi. Ağ toplumunun yükselişiyle dijital toplum da şekillenmiş, bu durum ise toplumsal, ekonomik, kültürel etkileri yol açmıştır. 21. yüzyılda insan faaliyetleri dijital ağlar etrafında örgütlenmiş, bireyselleşme, küresel ekonomi ve siyasal hareketlerle iç içe geçen yeni bir yapı ortaya çıkmıştır. Dijital toplumun temel bileşenleri arasında bilgiye dayalı küresel ekonomi, bireyin özerkliği ve mekân-zaman algısının dönüşümü yer almaktadır. Teknoloji, özgürlüğü artırabileceği gibi otoriter gözetim aracı da olabilir, bu nedenle bilinçli farkındalık ve düzenleyici mekanizmalar gereklidir. Yazar dijital dönüşümün toplumsal etkilerini kapsamlı şekilde ele alsa da dijital eşitsizlikler, ağ toplumunun geleceği ve yönetim konularında yeterli analiz sunmamıştır. Kitap, dijitalleşmenin fırsatlarını ve risklerini dengeli bir şekilde değerlendirerek okuyucuya eleştirel bir perspektif sunmaktadır ancak daha fazla gelecek senaryosu ve politika önerisi içermesi daha faydalı olacaktır.

Manuel Castells’in “Advanced Introduction to Digital Society” adlı eseri, yazarın daha önce geliştirdiği “ağ toplumu” kuramının günümüz dijital dönüşümleri ışığında yeniden ele alınması açısından önemli bir devam niteliği taşımaktadır. 1990’lı yıllarda yayımlanan “The Information Age: Economy, Society and Culture” eserinde bilgi temelli küresel ekonominin yapısal dönüşümünü analiz eden Castells, bu çalışmasında yapay zekâ, algoritmik ticaret, dijital gözetim ve sosyal medya gibi güncel dijital pratiklerin toplumsal etkilerini kapsamlı biçimde tartışmaktadır. Böylece yazar, daha önce kuramsallaştırdığı bilgi akışları, ağ ilişkileri ve toplumsal yapıların dijitalleşmesi gibi temel kavramları genişleterek, bu süreçlerin çağdaş örnekler üzerinden nasıl

evrildiğini analiz etmektedir. Gözetim kapitalizmi, dijital eşitsizlikler, merkeziyetsiz finans ve eğitimde yapay zekâ kullanımı gibi temalar aracılığıyla Castells, önceki çalışmalarına kıyasla daha eleştirel bir yaklaşım sergilemekte ve dijitalleşmenin yalnızca özgürleştirici değil, aynı zamanda denetleyici ve eşitsizlik üreten yönlerine de odaklanmaktadır. Bu yönüyle eser, Castells'in ağ toplumu yaklaşımını günümüzün karmaşık dijital yapılarıyla yeniden ele almaktadır.